

УДК 336.01:351.78

О.В. НУСІНОВА, кандидат економічних наук, професор
Міжнародного науково-технічного університету

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОЯВИ СКЛАДОВИХ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ

У статті розглянуто сучасні методичні підходи до оцінки рівня економічної безпеки підприємств, запропоновано визначати фінансово-економічні прояви різних складових безпеки на підставі показників додаткового прибутку, запасу власного капіталу або збільшення вартості підприємства.

Ключові слова: *фінансово-економічні прояви, репутаційний капітал, запас власного капіталу, гудвіл, вартість підприємства, безпека стабільності.*

Вступ. У сучасній економічній теорії поняття «економічна безпека підприємства» ще остаточно не сформоване. Існує декілька підходів до визначення економічної безпеки підприємств. Одна група авторів включає до економічної безпеки підприємств усі складові загальної безпеки. Інша група, навпаки, обмежується лише фінансовою складовою. На нашу думку, обидва підходи мають недоліки. Не можна включати до економічної безпеки всі показники, тому що у них зовсім різне призначення. З іншого боку, економічна безпека не складається лише з фінансової, що відображає виключно фінансові результати діяльності підприємства. Економічна безпека має більш широке призначення і включає, окрім фінансових показників, показники репутації.

Аналіз досліджень та публікацій. При оцінці фінансової безпеки широко використовуються сучасні методи фінансового аналізу, зокрема коефіцієнтний метод. Існує велика кількість фінансових коефіцієнтів, що згруповані таким чином: показники ліквідності, фінансової стійкості, ділової активності, рентабельності, становища на ринку цінних паперів.

У працях [1–5] фінансова безпека повністю асоціюється з фінансовою стійкістю та платоспроможністю підприємства. Так, у праці [1] для оцінки фінансової безпеки пропонується ви-

користувати загальновідомі фінансові показники ліквідності, платоспроможності, фінансової стійкості, ділової активності.

Слід зазначити, що у працях [1, 5, 6] інтегральний показник фінансової безпеки відсутній, що значно ускладнює формування загального висновку. У той же час у праці [3] пропонуються показники, що характеризують окремі частини фінансової безпеки, які потім методом адитивної згортки об'єднуються в інтегральний показник.

У праці [7] довгострокова фінансова стабільність та економічна безпека компанії пов'язується в першу чергу з її репутацією на ринку та корпоративною культурою. На наш погляд, репутація компанії є дуже важливим елементом, що суттєво впливає на рівень економічної безпеки підприємства. Для підвищення об'єктивності аналізу пропонуємо систему показників економічної безпеки доповнити показниками репутації у вартісному вираженні, зокрема показником гудвілу.

Політико-правова та силова складові розглядаються у працях [1, 5, 9]. Підчас оцінки цієї складової враховується кваліфікація працівників юридичних служб підприємства, наявність безнадійної заборгованості, кількість позовів щодо стягнення заборгованості, відсоток відшкодованих позовів, ресурсне забезпечення заходів щодо підвищення

цієї складової безпеки, сума штрафних санкцій за договорами, питома вага витрат на юридичне забезпечення у загальній величині витрат.

У праці О.Ф. Новікової [10] детально розглянуто питання забезпечення соціальної безпеки. При цьому широко використовуються соціологічні та психологічні методи дослідження для аналізу соціальної захищеності населення, демографічних проблем. На нашу думку, у рамках економічної науки ці питання можуть досліджуватися на макrorівні шляхом визначення макроекономічних показників-індикаторів (ВВП на душу населення, рівень безробіття тощо) та порівняння їх з нормативами. Питання забезпечення соціальної безпеки на макrorівні розглянуто у працях [11–15].

Проблеми екологічної безпеки розглянуто у дослідженнях багатьох авторів. При цьому у працях [16–18] основна увага приділяється питанням захисту навколишнього середовища, що є важливим елементом національної безпеки, але за Законом [19] належить до екологічної, а не економічної сфери безпеки.

Метою дослідження є визначення фінансово-економічних проявів різних складових безпеки на підставі показників додаткового прибутку, запасу власного капіталу або збільшення вартості підприємства.

Постановка завдання. На нашу думку, усі складові безпеки, окрім фінансової, мають фінансово-економічні прояви. У частині складових безпеки можуть виникнути втрати підприємства в його поточній діяльності, в іншій частині – втрати вартості підприємства. Таким чином, на наш погляд, економічна безпека підприємства повинна характеризувати фінансово-економічні прояви усіх складових безпеки, а їх сума і є економічною безпекою підприємства. При цьому складові безпеки впливають одна на одну. Розглянемо фінансово-економічні прояви різних складових безпеки підприємств.

Викладення результатів дослідження. Фінансова складова єдина з усіх складових загальної безпеки, яку можна повністю віднести до економічної сфери.

Фінансова безпека частіше використовується у широкому значенні, що включає податкову, митну, бюджетну, валютну, боргову, зовнішньоекономічну складові.

На наш погляд, фінансову безпеку потрібно розглядати не тільки як стан підприємства на момент часу, але і як динамічний процес розвитку підприємства. Окрім безпеки стабільності, слід визначати безпеку розвитку. Так, у загальному випадку, можлива ситуація, коли підприємство досягає нормативів фінансового стану як у поточному, так і попередньому періоді часу. У той же час у поточному періоді показники можуть суттєво погіршитися порівняно з попереднім періодом. Крім того, за цей період можуть суттєво покращитись аналогічні показники у конкурентів. Якщо розглядати фінансову безпеку статично, а не динамічно, може бути помилково сформульовано висновок про високий рівень фінансової безпеки.

Отже, у змінних умовах ринкової економіки при визначенні фінансової та інших складових безпеки доцільно використання динамічного підходу.

Під час формування висновків про фінансовий стан у праці [20] використовуються такі ступені кризи: легкий, середній, важкий та критична ситуація. Автором відзначено суб'єктивність настання банкрутства і тому запропоновано для характеристики стану, коли з урахуванням більшості фінансових показників підприємство є неплатоспроможним, замість терміна «банкрутство» використовувати поняття «критична ситуація». Як зазначається у цій роботі, критична ситуація може не перейти у банкрутство з різних суб'єктивних причин, зокрема через особисті домовленості керівництва, державний захист підприємств певної галузі тощо.

Але це свідчить, скоріше, про ймовірнісний характер банкрутства. На наш погляд, необхідно оцінити ймовірність настання банкрутства, зокрема із суб'єктивних причин. Остання може бути визначена як ймовірність настання корпоративних конфліктів. Ймовірність настання банкрутства може визна-

чатися для різних стадій кризи, навіть на стадії відсутності кризи, коли є ймовірність корпоративних конфліктів. При цьому ймовірність повинна визначатися залежно від можливого часу настання банкрутства: через місяць, півріччя, рік. У цьому дослідженні використовується річний період.

У структурі загроз потрібно розрізняти загрози банкрутства. При цьому окремо заслуговують на увагу випадки, коли банкрутство ініціює сам власник та коли банкрутство проводиться за ініціативою кредиторів. Крім того, потрібно враховувати, як підприємство виходить з банкрутства, тобто наслідки банкрутства: ліквідація, санація тощо. Так, якщо проводиться санація за ініціативою власника або афілійованої з ним особи, потрібно враховувати втрати на відновлення платоспроможності. Якщо банкрутство відбувається за ініціативою кредиторів, то власник може повністю втратити свою частку.

На наш погляд, поняття «банкрутство» може бути поширене на всі неплатоспроможні підприємства. Цей термін загальноприйнятий у світовій практиці саме в такому розумінні, тому що у розвинутих країнах з ринковою економікою критичний стан неплатоспроможності у більшості випадків автоматично переходить у банкрутство. Отже, з метою однозначного сприйняття пропонуємо замість технічної неплатоспроможності використовувати поняття «банкрутство».

Велика кількість фінансових показників дозволяє з різних боків та глибоко проаналізувати діяльність підприємства, але одночасно це породжує проблему суперечливості висновків: за одними показниками кризи немає, у той час як за іншими – у підприємства кризовий стан. Для вирішення цієї проблеми цілим рядом авторів розроблено інтегральні показники фінансового стану підприємства, що дозволяють зробити однозначний висновок. При побудові інтегрального показника фінансового стану, як і інтегрального показника економічної безпеки, найбільш поширеним є метод адитивної згортки.

Один з перших інтегральних показників ще у 1968 р. запропонував Е. Альтман. У сучасній економічній літературі трапляються й інші інтегральні показники, що відрізняються набором часткових X-показників та шкалою інтерпретації результуючого Z-показника. Суттєвим недоліком усіх Z-показників є те, що вони є абстрактними, не надають інформацію для прийняття рішень з усунення існуючих проблем, не дозволяють виявити їх першоджерело.

Останнім часом з'явилися праці, автори яких намагаються певною мірою вирішити цю проблему. Так, у праці [21] запропоновано інтегральний показник запасу (нестачі) власного капіталу, який визначає величину, на яку потрібно збільшити власні активи для того, щоб значення фінансових коефіцієнтів, що використовуються при діагностиці, дорівнювали нормативам. Цей показник враховує одночасно велику кількість часткових показників, але на відміну від Z-показників виражений у вартісних одиницях. Це дозволяє отримати інформацію про існуючу на підприємстві нестачу власного капіталу та прийняти відповідні рішення.

У праці [22] цей показник дещо удосконалюється: пропонується визначити запас (недостатність) для різних видів активів окремо, а інтегральний показник визначити з використанням коефіцієнтів вагомості. При цьому автор пропонує використовувати цей показник для оцінки рівня фінансової безпеки. Але розрахунок недостатності власного капіталу в цих працях проводиться з великою мірою умовності. Цими авторами не визначено, що потрібно зробити для усунення проблем у майбутньому.

Слід зазначити, що в існуючих показниках економічної безпеки, запропонованих у працях [21–23], показники прибутку змішуються з показниками власного капіталу та інвестицій, що є несумісними. У праці [22] оборотні та необоротні активи умовно об'єднані в єдиному показнику ліквідних активів. Але на більшості промислових підприємств обладнання є унікальним та низь-

коліквідним. Для оцінки його ліквідності потрібно проводити детальний аналіз, що суттєво ускладнює проведення аналізу економічної безпеки на великій кількості підприємств.

На наш погляд, потрібно окремо досліджувати питання, пов'язані із забезпеченням оборотними та необоротними активами. При цьому щодо оборотних активів можуть використовуватися показники економії витрат та уникнення можливих втрат, отримання додаткового прибутку або додаткового грошового потоку. Наприклад, якщо у підприємства є понаднормативні матеріальні запаси, то в майбутньому це дозволить зекономити кошти на їх придбання. У той же час щодо необоротних активів отримання прибутку чи додаткового грошового потоку суттєво ускладнено. У такому разі може використовуватися показник запасу власного капіталу.

Велика кількість авторів [1, 9, 24, 25] використовує поняття «економічна безпека» у широкому значенні, що збігається з національною безпекою. Враховуючи те, що економічні питання безпеки тісно пов'язані з усіма сферами діяльності суспільства, ці автори включають до економічної безпеки підприємства, окрім суто економічних питань, також проблеми боротьби зі злочинністю, забезпечення збереження майна, питання політичної та державної безпеки. Так, В.І. Мунтян у структурі економічної безпеки підприємства виділяє політико-правову, силову та інформаційну складові [9].

На наш погляд, питання розробки інформаційних систем, організації охорони майна та силові методи безпеки повинні досліджуватись окремо у рамках інформаційної, політико-правової (силової) складових та до сфери економічної безпеки не входять. У той же час ці складові мають фінансово-економічні прояви, які повинні обов'язково враховуватися при оцінці економічної безпеки.

Так, у праці С.П. Лобова [26] пропонується визначати економічний ефект від використання управлінських інформаційних систем з використанням так званого «продуктового підходу». При

цьому зазначений автор продуктом виробництва таких систем називає документи, що створюються у цих системах, а економічний ефект від їх виробництва пропонує визначати на рівні додаткових втрат (витрат), які були б неминучі за період затримки надання цих документів їх користувачам у повному обсязі та у визначений момент часу. Як відзначається у праці С.П. Лобова [26], щодо банківських первинних документів відсутність прогресивної управлінської інформаційної системи призводить до затримки платежів постачальникам за товарно-матеріальні цінності та, у разі укладання договорів з основних видів сировини та матеріалів на умовах попередньої оплати, до зупинки виробництва.

На наш погляд, зазначений економічний ефект і є фінансово-економічним проявом інформаційної безпеки. При його визначенні потрібно порівнювати поточну інформаційну систему з найсучаснішою для певного підприємства, що забезпечує отримання максимального економічного ефекту та відповідний рівень інформаційної безпеки.

При оцінці політико-правової та силової безпеки, за наявності відповідних статистичних даних, може бути використаний аналогічний підхід. Поточна система охорони майна та захисту прав підприємства може порівнюватися з кращими аналогами, в яких найкращий рівень політико-правової безпеки. При цьому економічний ефект становить різницю між можливими втратами від нестач цінностей, списання безнадійної заборгованості у поточній та у кращій системі. У разі відсутності необхідної інформації можуть порівнюватися витрати на підтримку системи охорони майна та захисту прав підприємства у поточній та у кращій системі.

Політико-правова безпека тісно пов'язана з корпоративною безпекою. Більшість вітчизняних промислових підприємств є акціонерними товариствами, тому питання захисту прав акціонерів є одними з найважливіших. Слабо розвинута система корпоративного управління призводить до погіршення репутації

підприємства та зниження його вартості. Тому при оцінці корпоративної безпеки потрібно визначити поточний рівень корпоративного управління на підприємстві та порівняти його з кращими аналогами. Отже, фінансово-економічним проявом корпоративної безпеки є збільшення вартості підприємства.

Питання, що безпосередньо стосуються забезпечення соціальної та екологічної безпеки також, на нашу думку, повинні вивчатися окремо від економічної безпеки. У той же час із цими видами безпеки тісно пов'язані проблеми забезпечення підприємства трудовими та сировинними ресурсами. Ці питання повинні бути віднесені до економічної безпеки.

На нашу думку, фінансово-економічним проявом кадрової та інтелектуальної безпеки, як і корпоративної безпеки, є збільшення вартості підприємства. Особливо це стосується кваліфікації керівництва підприємства. За дослідженнями компанії «Репутаційний капітал України» [8], компетенція топ-менеджерів підприємства є основоположною складовою його репутації. Підчас визначення економічної безпеки потрібно визначити структуру репутації підприємства та вплив на неї кожного виду безпеки.

Екологічна складова, на наш погляд, має як прямий, так і опосередкований вплив на економічну безпеку. Прямий вплив екологічної безпеки проявляється через штрафи за забруднення навколишнього середовища. Чим більш високим у підприємства є рівень його екологічної безпеки, тим меншою є величина відповідних штрафів. Крім того, екологічна складова має і опосередкований вплив через репутацію підприємства: забруднення призводить до зниження репутації і, відповідно, втрачає вартості підприємства.

Ще однією важливою складовою є техніко-технологічна. У 2003 р. Кабінетом Міністрів України прийнято Концепцію Державної програми забезпечення технологічної безпеки. Цією Концепцією визначено перелік об'єктів, від яких залежить задоволення базових по-

треб життєдіяльності країни або які становлять підвищену техногенну та екологічну небезпеку: об'єкти атомної, тепло- і гідроенергетики; магістральні трубопроводи, об'єкти нафтогазодобувної, нафтопереробної і хімічної промисловості; залізничні та автодорожні мости і тунелі; будівельні конструкції та гідротехнічні споруди; інженерні мережі комунального господарства та об'єкти житлового фонду; рухомий склад залізниць та міського електротранспорту; обладнання металургійної промисловості тощо. При цьому передбачено залучення науково-технічних організацій з метою розробки заходів для забезпечення безпеки щодо цих об'єктів. У той же час у законі [19] загрози, пов'язані із зазначеними об'єктами, безпосередньо віднесені до екологічної сфери безпеки, а питання розвитку науки і техніки – до науково-технологічної сфери.

Враховуючи технічну спрямованість цих заходів, більш коректним є виділення окремої техніко-технологічної складової, як це зроблено у працях [1, 5, 9, 25]. Безпосередня розробка організаційно-технічних заходів є суто технічними завданнями. Але в рамках економічної безпеки підприємств техніко-технологічна складова також повинна обов'язково враховуватися з позицій економічного обґрунтування доцільності інвестиційних проєктів, визначення техніко-економічних показників, оцінки інноваційного потенціалу. На наш погляд, техніко-технологічній складовій у рамках економічної сфери відповідає техніко-економічна.

На наш погляд, фінансово-економічним проявом техніко-технологічної безпеки є збільшення обсягу інвестицій на здійснення інноваційної діяльності та створення принципово нової конкурентостроможної продукції. При оцінці економічної безпеки потрібно порівняти обсяги інвестицій на певному підприємстві та у його кращих конкурентів. Чим меншим є зазначений розрив, тим вищий рівень економічної безпеки у цього підприємства.

Висновки та напрямок подальших досліджень. Для визначення фінансово-

економічних проявів безпеки щодо оборотних активів можуть використовуватися показники економії витрат та уникнення можливих втрат, отримання додаткового прибутку або додаткового грошового потоку. У той же час щодо необоротних активів використовується показник запасу власного капіталу. У певних випадках різні складові безпеки можуть мати не лише прямий, але також і опосередкований вплив через підвищення репутації підприємства та збільшення його вартості. Отже, можна виділити три групи показників фінансово-економічних проявів, що можуть використовуватися для оцінки економічної безпеки щодо різних складових безпеки: 1) додатковий прибуток або грошовий потік; 2) запас власного капіталу; 3) збільшення вартості підприємства.

Список використаної літератури

1. Економічна безпека підприємств, організацій та установ / В.Л. Ортинський, І.С. Керницький, З.Б. Живко. – К.: Правова єдність, 2009. – 544 с.
2. Болгар Т.М. Фінансова безпека банків в умовах ринкової трансформації економіки України: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08 / Українська академія банківської справи НБУ / Т.М. Болгар. – Суми, 2009. – 21 с.
3. Мартюшева Л.С. Фінансова безпека підприємств / Л.С. Мартюшева, Т.Б. Кузенко, О.Ю. Литовченко. – Х.: ХНЕУ, 2008. – 140 с.
4. Мікуліна М.О. Фінансова безпека розвитку сільськогосподарських формувань: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08 / Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» УААН / М.О. Мікуліна. – К., 2008. – 19 с.
5. Губарев О.О. Економічна безпека / О.О. Губарев / Харківський національний економічний ун-т. – Х.: ХНЕУ, 2007. – 60 с.
6. Барановський О.І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) / О.І. Барановський / Київський національний торговельно-економічний ун-т. – К.: КНТЕУ, 2004. – 760 с.
7. Кершис О. CEO-мудрие / О. Кершис // Бизнес. – 2009. – № 49. – С. 39–42.
8. Кершис О. Результаты исследования «Наиболее уважаемые компании Украины – 2009» / О. Кершис // Дни репутации в Украине: межд. конф. Киев, 26 ноября 2009 р. – С. 20–23.
9. Мунтян В.І. Економічна безпека України / В.І. Мунтян. – К.: КВІЦ, 1999. – 463 с.
10. Новікова О.Ф. Соціальна безпека: організаційно-економічні проблеми і шляхи вирішення / О.Ф. Новікова / Інститут економіки промисловості. – Донецьк, 1997. – 459 с.
11. Гнибіденко І.Ф. Соціальна безпека: теорія та українська практика / І.Ф. Гнибіденко, А.М. Колот, О.Ф. Новікова, В.М. Новіков, Б.Й. Пасхавер. – К.: КНЕУ, 2006. – 291 с.
12. Головінов О.М. Соціальна політика та економічна безпека / О.М. Головінов, М.Є. Горожанкіна, Л.І. Дмитриченко, Л.А. Дмитриченко, Г.П. Жемчужнікова. – Донецьк: Каштан, 2004. – 335 с.
13. Паламарчук В.М. Економічні перетворення і соціальна безпека / В.М. Паламарчук / Національний ін-т стратегічних досліджень. – К., 1996. – 64 с.
14. Палій Н.С. Соціальна безпека непрацездатного населення: сутність, стан і перспективи реформування: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.01.01 / Н.С. Палій / Донецький національний ун-т. – Донецьк, 2006. – 16 с.
15. Шевченко Л.С. Соціальні ризики та соціальна безпека праці: монографія / Л.С. Шевченко / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х.: Право, 2009. – 278 с.
16. Зеркалов Д.В. Екологічна безпека: управління, моніторинг, контроль: посіб. / Д.В. Зеркалов. – К.: КНТ; Дакор; Основа, 2007. – 412 с.
17. Качинський А.Б. Екологічна безпека України: аналіз, оцінка та державна політика / А.Б. Качинський, Г.А. Хміль / Національний ін-т стратегічних досліджень. – К., 1997. – 119 с.
18. Ветрова Н.М. Экологическая безопасность рекреационного региона:

монографія / Н.М. Ветрова. – Симф.: РИО НАПКС, 2006. – 297 с.

19. Закон України «Про основи національної безпеки України» № 964-IV від 19.06.2003 // Офіційний вісник України – 2003. – № 29. – С. 38.

20. Міщук Є.В. Особливості діагностики критичної ситуації на гірничо-збагачувальних підприємствах / Є.В. Міщук // Економіка: проблеми теорії та практики: зб. наук. праць. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2008. – Вип. 241. – Т. IV. – С. 854–860.

21. Турило А.М. Методи оцінки зміни вартості підприємства як результату його діяльності / А.М. Турило, Я.В. Нусінова // Вісник Криворізького технічного університету: зб. наук. праць. – Вип. 19. – Кривий Ріг, КТУ. – 2007. – С. 249–253.

22. Молодецька О.М. Сучасні підходи до класифікації складових еконо-

мічної безпеки підприємства / О.М. Молодецька // «Вісник КНУТД», 2009. – С. 147–152.

23. Козаченко А.В. Экономическая безопасность предприятия: сущность и механизм обеспечения / А.В. Козаченко, В.П. Пономарев, А.Н. Ляшенко. – К.: Либра, 2003. – 280 с.

24. Барчан Г.Ю. Безпека і бізнес: правові та управлінські аспекти: монографія / Г.Ю. Барчан, О.Г. Барчан. – К.: Сталь, 2008. – 164 с.

25. Вечканов Г.С. Экономическая безопасность / Г.С. Вечканов. – СПб.: Вектор, 2005. – 251 с.

26. Лобов С.П. Продуктовий підхід до економічної оцінки управлінських інформаційних систем / С.П. Лобов // Теорія і практика сучасної економіки – 2010: міжнар. наук.-практ. конф. – Черкаси: ЧДТУ, 2010 – С. 124–126.

В статье рассмотрены современные методические подходы к оценке уровня экономической безопасности предприятий, предложено определять финансово-экономические проявления разных составляющих безопасности на основании показателей дополнительной прибыли, запаса собственного капитала или увеличения стоимости предприятия.

Ключевые слова: финансово-экономические проявления, репутационный капитал, запас собственного капитала, goodwill, стоимость предприятия, безопасность стабильности.

In the article modern methodical approaches to an estimation of level of economic safety of the enterprises are considered, it is offered to define financial and economic displays of different components of safety on the basis of indicators of additional profit, a stock of own capital or increase in cost of the enterprise.

Key words: financial and economic implications, reputation capital stock equity, goodwill, value of the enterprise, security, stability.

Надійшло до редакції 12.10.2010